

РЕЦЕНЗІЇ

Книга про музу модерного танцю

Роман Яців. Оленка Гердан-Заклинська (1916-1999): життя у мистецтві: матеріали до історії українського мистецтва ХХ століття. — Львів : Растр — 7, 2015. — 152 с. : іл.

Епоха модернізму впродовж усього ХХ – поч. ХХІ ст. залишається однією з найбільш інтригуючих для досліджень мистецтвознавців та культурологів. Колосальні творчі напрацювання цієї епохи в усіх видах і жанрах мистецтва розкриті та проаналізовані ще далеко не в повній мірі. Окремі жанрові явища потребують перегляду починаючи зі стадії вивчення понять, відстеження шляхів розвитку, виявлення естетико-стильових особливостей. Рецензована монографія свідчить про появу нової наукової розвідки і погляду на видатне явище модерного танцю в художній культурі України у світовому контексті. Її автор, відомий львівський мистецтвознавець Роман Яців, по-суті, заново відкриває забуте ім'я видатного українського хореографа, танцівниці, поетеси і художниці Олени Гердан-Заклинської. Відрадно, що нині в Україні стали з'являтися навіть докторські дисертації, присвячені філософії танцю епохи модерн, у яких проведено детальний аналіз літератури. Утім, українська хореографія і балетознавство у порівнянні з іншими напрямками мистецтвознавства, має не надто велику бібліографію, стосовно імен та явищ, які сформувалися в Україні і розвинулися на еміграції. Автор опрацював у монографії значну кількість джерел саме з цього сегменту, у тому числі іноземних (західноєвропейських, канадських та американських). Отже і роботу в цілому можна визнати ґрунтовною, і авторські судження, як правило, спираються на переконливу фактологічну та джерельну базу.

Увагу до українського контексту охоплених явищ можна прослідкувати, починаючи від порушених проблем естетики Леся Курбаса, художників театру М. Андрієнка-Нечитайла, А. Петрицького, О. Богомазова, О. Хвостенка-Хвостого, статей Олександрі Екстер, і завершуючи працями теоретиків театру — Г. Коваленка, Р. Пилипчука, О. Паламарчук, Ю. Пігель, Н. Корнієнко та інших.

В якості побажання для майбутніх досліджень зазначимо, що танець модерну та модернізму надихнув на творчість десятки видатних українських графіків, скульпторів, керамістів, твори яких можуть стати суттєвим доповненням мистецько-культурної складової явища.

Крізь призму висвітлення життєвого і творчого шляху Оленки Гердан-Заклинської перед читачем постає розгорнута панорама розвитку львівської школи хореографії 1920–1930-х рр., розбудова стратегії творчого пошуку у складних умовах бездержавності української культури. Це, насамперед, новаторські ідеї експресивного танцю, його чуттєво-медитативного виконання, філософії виконання так званого «нового» чи «виразового» танцю, базованого водночас на традиційних первнях (зокрема Гуцульщини) та ніцшеанській проблематиці метафізики в мистецтві (сторінки 6–7 монографії). Із дослідження довідуємося, що без яскравої постаті Оленки Гердан-Заклинської не обходилася жодна поважна культурна імпреза української громади як у Львові, так згодом на еміграції, або ж на міжнародних представницьких форумах культури, де героїня монографії нерідко представляла мистецтво балету чи танцю як «Одинока українка» (сторінка 6 монографії).

Важливо, що Роман Яців упродовж викладу суто фактологічного матеріалу періодично проводить культурологічні паралелі та аналогії хореографічних композицій О. Гердан-Заклинської із мистецтвом провідних новаторів українського образотворчого мистецтва свого часу: Галини Мазепи, Миколи Бутовича в малярстві чи з пластичними ідеями у творчості Олександра Архипенка. Автор підкреслює, що вказані митці духом і формою своєї творчості водночас глибоко народні і модерні, національні та індивідуальні. Що ж до співставлень з Олександром Архипенком, то воно цілком виправдане не лише рівнем реалізації тотожних творчих ідей свого часу, але й рівнем тріумфу та визнання, що-правда, у різних сферах творчості. Додам до цього, що обидва славетних митці були видатними педагогами у мистецтві.

Проблематика мистецької школи окремо не виділена автором, але наскрізною ниткою проходить через увесь текст, присвячений відомій танцівниці. Мені, як досліднику українського мистецтва на еміграції, видається особливо цінним виявлення у книжці взаємопереплетення творчо-педагогічного досвіду на ґрунті образотворчого, музичного та хореографічного мистецтва.

Це освіта О. Заклинської в Українському дівочому інституті в Перемишлі (навчання в сестер Кульчицьких), Школа при Музичному інституті ім. М. Лисенка у Львові, Віденська консерваторія (наставництво зірки Емілії Хлядек), культурно-виховна робота в таборах переміщених осіб у Німеччині та Австрії 1940-х рр.; власна школа танцю у Вінніпезі в Канаді, праця педагога в Музичному інституті м. Торонто... На сторінках книги постають імена педагогів: М. Колесси, М. Пастернака, Р. Савицького, В. Верховинця, Л. Кузьми. Результати такого взаємопереплетення національних мистецьких шкіл виявлені і у великому масиві фотодокументів і в фактах участі Олени Гердан-Заклинської у мистецьких виставках, в діяльності численних українських культурних товариств, в афішах творчих турне по Канаді та США.

Автором Ретельно зібрані відгуки, рецензії, світлини та афіші, пов'язані з творчістю героїні книги. Як наслідок, висновки та роздуми про творчість мисткині, педагога і поетки об'єктивно доповнюють три документальні розділи монографії, що містять вибрані публікації, поезію та публікації сучасників про творчість О. Гердан-Заклинської.

В результаті, усе в житті завершується книжкою... Книжкою, що з відстані часу і континентів доносить нам динаміку «Стратосферного танцю», «Циганського кохання», «Вальсу наших днів», «Аркану», «Шумки» за однойменними композиціями однієї з найкращих хореографів і виконавців українського танцю середини ХХ століття, Оленки Гердан-Заклинської. Ця книга – чудовий пам'ятник з нагоди столітнього ювілею видатної мисткині у 2016 році.

Шмагало Р.Т.

доктор мистецтвознавства, професор,
декан факультету історії і теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтва

Ростислав Шмагало.
Енциклопедія художнього металу. Т. I.
Світовий та український художній метал.
Класифікація, термінологія, стилістика,
експертиза / Ростислав Шмагало. — Львів :
Львівська національна академія мистецтв;
Факультет історії та теорії мистецтв; Апріорі,
2015. — 420 с., 1780 іл.;
Ростислав Шмагало.
Енциклопедія художнього металу. Т. II.
Художній метал України ХХ – поч. ХХІ ст. /
Ростислав Шмагало. — Львів :
Львівська національна академія мистецтв;
Факультет історії та теорії мистецтв; Апріорі,
2015. — 276 с., 668 іл.

Багаторічні дослідницькі зусилля Ростислава Шмагала – відомого вченого і педагога, декана факультету Історії та теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв, доктора мистецтвознавства, професора – дали змогу підготувати унікальний видавничий проект, який уже за фактом реалізації суттєво збагачує історіографію художнього металу в контексті історії українського та світового мистецтва. Увага до окремих галузей декоративно-ужиткового мистецтва, що поглиблюється в сучасній Україні синхронно з відкриттям цілого ряду маловідомих артефактів, потребує системного розгляду усіх складових історичної динаміки мистецької культури, а також відстеження зв'язків з іншими явищами відповідної системи та соціокультурного контексту часу. Через те обрана автором форма енциклопедичного охоплення явища є найефективнішою для розв'язання такого роду наукової мети. Більше того, Р. Шмагало як досвідчений учений, розробив для репрезентації теми таку структуру, через яку різні аспекти теми знайшли своє місце в широкому джерелознавчому комплексі.

Передмовою до Першого тому вчений прокладає шлях до діахронної ретроспективи явища, в якій вирізняє найбільш значимі щаблі розвитку художнього металу відповідно до соціальних, функціональних чи естетичних особливостей. Випереджуючи виклад основного матеріалу в розділах, Р. Шмагало в спеціально

сконструйованій таблиці наводить власну Морфологічну класифікацію поняття «Художній метал», розрізняючи всю сукупність розвинених історично галузей за ознаками приналежності до певної типологічної групи. Верхніми рівнями цієї морфологічної моделі є підсистеми «декоративна деталь в архітектурі», «емальєрство», «ковальство», «золотарство, ювелірство», «художнє литво». Від них походять більш конкретні субстанції, які й визначають багатофункціональну систему поняття «художній метал». Далі історико-мистецький матеріал систематизовано за наступними розділами: «Ремесла і галузі виробництва художнього металу», «Український метал», «Світовий художній метал», «Художній метал народів Сходу», а також «Технологія й виготовлення виробів з металу», «Термінологічний покажчик», «Школи, симпозиуми, фестивалі художнього металу» з Бібліографією та іншими Додатками. У межах кожної типологічної групи автор передає історичну специфікацію кожного мистецького феномену зокрема, ілюструючи його кращими (часто вперше введеними у науковий обіг) репрезентативними прикладами.

На цій особливості Першого тому слід зупинитися більш детально. Оперуючи великим обсягом фактологічних знань, дослідник здійснює екскурс в генезис кожного ремесла і галузі художнього металу, висвітлює особливості їх розвитку, підкріплюючи кожен історико-мистецтвознавчий нарис відповідними артефактами. Обраний принцип стереоскопічного висвітлення понять дає змогу читачеві розуміти змістовне наповнення енциклопедичних термінів. Деякі з них стосуються української традиційної художньої культури, в якій, як відомо, є своя етнорегіональна специфіка. Вперше в такому обсягу і такій конфігурації «зійшлися» такі підсистеми художнього металу, як золотарство, ковальство, емальєрство і литво співвідносно української історико-мистецької традиції. Ілюстраційний ряд підкріплює відомості про археологічні знахідки з теренів південної України, що зараз частково знаходяться в російських колекціях (зокрема в Ермітажі). Художній метал інших культурних традицій світу представлено у наступних двох розділах. Ростислав Шмагало тут проявив додаткові зусилля щодо збалансованого представлення найбільш значимих феноменів з різних культурних регіонів і періодів, що, знову-ж, картографує усі помітні «спалахи» у системі декоративно-ужиткового мистецтва. До цього ряду належать художній ме-

тал Давнього Єгипту, Шумера та Месопотамії, Крито-Мікенської культури, Давньої Греції та Етрусків, а з нової ери – від Візантії до постмодерну. Окремо розглянуті артефакти художнього металу держав і народів Сходу.

У такій широкій структурі Першого тому автор повсякчас зберігає оптимальний баланс тексту та ілюстрацій, що не лише відповідає енциклопедичному жанру видання, але й дає добру нагоду читачеві ідентифікувати приналежність пам'яток до тієї чи іншої історичної епохи. Крім того, це відповідає і психології сучасного реципієнта, який зазвичай потребує оперативного отримання певної інформації і не завжди хоче вглиблюватися в складний аналітичний текст. Стиль авторського викладу теж відповідає таким пріоритетам сучасного довідникового видання. Ще в більшій мірі такий принцип спрацьовує в п'ятому і шостому розділах, де представлено гасла з тематики технології і спеціальної термінології. Наступним розділом, а потім додатками Р. Шмагало «злучає» усі ланки енциклопедії в універсальну цілісність, з якої можна отримати будь-яку кваліфіковану інформацію про художній метал як поліфункціональну мистецьку систему. Спеціальну увагу слід звернути на авторську таблицю «Історичні та сучасні системи клеймування з дорогоцінних матеріалів в Україні та країнах Європи», з наведеною графікою відповідних позначень на виробах.

Другий том «Енциклопедії художнього металу» має більш звужений характер, репрезентуючи шляхи розвитку цього явища в Україні в ХХ-ХХІ століттях. Особистий досвід автора в актуалізації багатих національних традицій в цій галузі серед практиків мистецтва дозволив показати цілу панораму оригінальних напрацювань українських мистців як в період модернізму, так і в сучасності. Знову-ж-таки вперше в історичній динаміці можна побачити зразки художнього металу в сецесійній архітектурі Львова, вироби ливарної фірми М. Брилинського і братів Фельчинських, фабрики М. Стефанівського, а далі ексклюзивні виставкові твори В. Баранова-Россіне, П. Терещука, М. Дольницької, Н. Слуцького, К. Мілонадіса. Розділом «Художнє ковальство та литво другої пол. ХХ – поч. ХХІ ст.» позначається великий простір творчих досвідів українських мистців доби тоталітаризму та сучасності (включно з напрацюваннями художників-емігрантів). Важливо наголосити, що в цій частині великої наукової праці

Ростислав Шмагало максимально використав і власний організаційний хист, організовуючи навколо себе ціле гроно талановитих художників, які на сьогодні суттєво збагачують відповідне мистецьке явище. Представлений у додатках «Каталог майстрів художнього металу сучасної України» знайомить з іменами 140 авторів, які продовжують творити славу ювелірного мистецтва, художньої емалі, ковальства і литва, зброярства.

Два томи «Енциклопедії художнього металу» одразу ж після появи у львівському видавництві «Апріорі» набули широкого резонансу у колах фахівців, а насамперед істориків мистецтва. Подією ця праця стала і для мистців-практиків, які за останні два десятиліття голосно заявили про себе цілим рядом організаційних ініціатив, у першу чергу фестивалів і творчих пленерів у Львові, Івано-Франківську та інших містах України. Ростислав Шмагало, автор двотомника, вже давно допомагає різним середовищам художників металу методологічними порадами, підсилює їх інтерес до класики цієї творчої галузі. Як він пише у передмові до Другого тому, «розвиток українського художнього металу ХІХ-ХХ ст. нероздільний від загальноєвропейських процесів заснування великої кількості художньо-промислових музеїв, ремісничих та художньо-промислових шкіл, краєвих та світових виставок художньо-ремісничої продукції». Своєю масштабною енциклопедичною працею відомий учений і педагог систематизує усю повноту історичної і теоретичної тематики системи «Художній метал», інтегруючи відповідні узагальнення в сучасний соціокультурний простір України вже у нових історичних реаліях. Водночас, двотомник стає поважним набутком львівської мистецтвознавчої школи, синтезуючи досвід видатних істориків мистецтва минулого, зокрема Миколи Голубця, Володимира Січинського, Михайла Драгана, Віри Свенціцької та Павла Жолтовського. Одна з основних ролей, відведених виданню автором – це виховання нових поколінь практиків і мистецтвознавців, які надалі формуватимуть імідж української мистецької культури у сучасному, ціннісно-багатовекторному світі.

Яців Р.М.

проректор з наукової роботи
Львівської національної академії мистецтв,
кандидат мистецтвознавства, професор